



YUSUF VA ZULAYHO ASARI YOZUVCHILAR TALQINIDA

Shomurodova Munisa Sherali qizi

ToshDO‘TAU O‘zbek filologiyasi fakulteti

Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik 1-kurs magistranti

shomurodovamunisa6@gmail.com

+998936880064

Annotatsiya: Ushbu maqolada "Yusuf va Zulayho" asarining turli yozuvchilar tomonidan talqin qilinishi tahlil qilinadi. Qur’oni karimda, Abdurahmon Jomiy, Durbek, Tomas Mann, Nozim Hikmat, Habib Sa'dulla va Ramz Bobojonlarning asarlari qiyosiy o'rganiladi. Maqolada adabiyotlar tahlili, taqqoslash usuli va kontekstual tahlildan foydalaniladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, har bir yozuvchi o'z davri va dunyoqarashi nuqtai nazaridan kelib chiqib, asarga o'zgacha yondashgan. Xulosada "Yusuf va Zulayho" syujeti zamonaviy adabiyotda ham o'z dolzarbligini yo'qotmaganligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Yusuf va Zulayho, adabiy talqin, Sharq adabiyoti, G'arb adabiyoti, qiyosiy tahlil

Аннотация: В этой статье будет проанализирована интерпретация произведения "Юсуф и Зулейха" разными писателями. В Коране сравнительно изучаются произведения Абдурахмана Джамии, Дурбека, Томаса Манна, Назима Хикмата, Хабиба Садуллы и Рамза Бабаджана. В статье используется анализ литературы, метод сравнения и контекстный анализ. Результаты показывают, что каждый писатель подходил к произведению по-своему, исходя из своего времени и мировоззрения. В заключении подчеркивается, что сюжет "Юсуф и Зулейха" не утратил своей актуальности и в современной литературе.



Ключевые слова: Юсуф и Зулейха, литературная интерпретация, Восточная литература, западная литература, сравнительный анализ

Abstract: this article analyzes the interpretation of "Yusuf and Zulayho" by various writers. In the Quran, the works of Abdurahman Jami, Durbek, Thomas Mann, Nozim Hikmat, Habib sa'dulla and Ramz Bobojan are studied in a comparative way. The article uses literature analysis, comparative method and contextual analysis. The results show that each writer took a different approach to the work from the point of view of his ERA and worldview. In the conclusion, it is noted that the plot of "Yusuf and Zulayho" has not lost its relevance even in modern literature.

Key words: Joseph and Zulayho, literary interpretation, Eastern Literature, Western literature, comparative analysis

KIRISH

“Yusuf va Zulayho” dostoni insoniyatning ulkan ma’naviy mulkidir. Muqaddas kitobimiz Qur’oni Karimning 12-surasi “Yusuf” deb nomlanib, unda quyidagi satrlar bor: “Biz Sizga ushbu “Qur’on” surasini vahiy qilishimiz bilan birga go‘zal qissani aytib berurmiz” [11.235]. Makkada nozil qilingan bu “Ahsan ul-qisas” – “go‘zal qissa”da Ya‘qub (a.s.)ning o‘n ikkinchi o‘g‘li Yusuf (a.s.) boshidan kechirganlari bayon etiladi. Musibatga chidash va yolg‘iz Allohdan umid qilish, hasad-fitnalarga sabr-qanoat uning siymosida aks etgan. Zulayho ismi surada mavjud emas. Imtihon vositasi Misr azizining xotini tariqasida kelib, uning xatti-harakati, yo‘ldan ozdirishga urinishida Yusufning iymon e’tiqodi Allohning sinovidan o‘tadi. “Surada otalik va birodarlik mehri, ishq-muhabbat, ayollar makri, tush ta’biri, saxiylik va kechirimli bo‘lish kabi insoniy xususiyatlar ajib uslubda o‘z ifodasini topgan” [11.235]. Qissaning qisqacha mazmunida hasadgo‘y og‘a-inilar g‘animlik qilgani ortidan husnda va aqlda benazir bo‘lgan Yusuf (a.s.)ning azob-uqubatlarni boshidan o‘tkazgani, iymoni mustahkamligi, kulfat-u musibatlarga sabr-



bardoshi, yomonlikka yaxshilik bilan javob qaytarishi, himmat-u muruvvati bois Alloh taoloning ajr-u mukofotiga erishgani aks etadi. Bu “go‘zal qissa” dastlab Injilda uchraydi. Unga ko‘ra Potifarning xotini Zuleyka bamisoli shaytondek Iosifni zinoga undaydi, ming bir makr-hiyla ishlatsa-da, bunga muyassar bo‘lolmaydi. Ayolning sevgiga intilishi, bu yo‘lda axloq va burchni unutar darajada o‘z xohishlari sari borishi Zuleyka obrazida aks etadi. Zuleyka ismining ma‘nosi Injilda yo‘ldan ozdiruvchi, jodu qiluvchi tarzida keladi. Bu hikoyada ham har qanday sharoitda Iosifning iymoni mustahkam bo‘lib qolishi masalasi oldinga chiqqan¹.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot uchun qiyosiy tahlil, adabiyotlar tahlili va kontekstual tahlil usullaridan foydalanildi. Abdurahmon Jomiyning asl asari boshqa yozuvchilarning talqinlari bilan taqqoslandi [2]. Shuningdek, har bir yozuvchining ijodiy uslubi va davri kontekstida asarlar o‘rganildi [3].

“Yusuf va Zulayho” dostoni 1904 – 1912-yillari Kogon, Toshkent, Samarqand, Buxoro shaharlarida 6 marta nashr qilingan. Ma‘lumki, Hazrati Yusuf Alayhissalom taqdiri bilan bog‘liq sarguzashtlarning asosi “Qur ‘on”ga borib tutashadi. Kalomullohdagi Yusuf surasi asosida XX asrgacha ko‘p asarlar maydonga keldi. Andalibning “Yusuf va Zulayho” dostonining yaratilish asosi ham shu bilan bog‘liq. Muallif asarda uning yaratilish tarixi, yozilish sabablariga to‘xtaladi. Uning e‘tiroficha, doston turkiygo‘y qavmlar ehtiyojini inobatga olib yaratilgan. Bundan tashqari G‘arb adabiyoti ham Yusufnomalikka murojaat qilingan. Masalan nemis yozuvchisi Manning "Yusuf va uning akalari" tetralogiyasi, asarning keng tarqalishi va shuhrat qozonishiga asosiy sabab uning mazmun mohiyatidagi muhabbat talqinidir. "Qissai Yusuf alayhissalom" yoki "Qissai Yusuf payg‘ambar" deya turlicha nomlanishiga va turli davrlarda, turli ijodkorlar tomonidan yozilishiga qaramay, unda Rahmoniy ishq bilan foniq ishq kuylanishi bilan o‘zgachadir. Shuningdek bu asarlarda ezgulik va fidoyilik, mehr-oqibat, sadoqat, nafs, sufiyona ishq bilan yo‘g‘rilgandir. Yana

¹ Oltinoy Tojiboyeva. "Yusuf va Zulayho" hamda ikkilamchi folklor transformatsiyalarining o‘ziga xosligi.



sermahsul ijodkor Durbek(14-asr oxiri - Balx - 15-asr boshi - Temuriylar davri o'zbek shoiri)ham bu borada ancha ko'p ishlar qilgan. 1409-yilda "Yusuf va Zulayho" asarini yangicha usulda yozib tugallaydi. Umuman, davrlar o'tishi bilan "Yusuf va Zulayho" dostoni asosida yaratilgan asarlarda o'z davrining turli axloqiy va falsafiy qarashlari, ijtimoiy va siyosiy tushunchalari, o'sha davr muhitida o'z aksini topib borgan.

NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, har bir yozuvchi "Yusuf va Zulayho" syujetini o'z dunyoqarashi va davri kontekstida talqin qilgan. Abdurahmon Jomiy asarida sufiyona ishq g'oyalari yetakchilik qilsa [4], Durbek asarida insoniy his-tuyg'ular va ezgulik g'oyalari birinchi o'ringa chiqadi [5]. Tomas Mann tetralogiyasida esa syujet zamonaviy dunyoning ramziy ifodasiga aylanadi [6]. Nozim Hikmat, Habib Sa'dulla va Ramz Bobojonlar asarlarida "Yusuf va Zulayho" syujeti yangicha rakursda ochib beriladi [7, 8].

Abdurahmon Jomiyning "Yusuf va Zulayho" asarining Muhammad Rizo Ogahiy tomonidan asar syujetiga asliyatda bo'lmagan biror obraz yoki detal qo'shilmaydi. Mumtoz badiiy tarjimada esa asliyat matniga ancha erkin yondashilgan. Tarjimon asliyat matniga nafaqat obraz yoki detal, hatto butun boshli boblarni ham qo'shishi, syujetdagi ayrim talqinlarni qisqartirishi, ijodiy niyatidan kelib chiqib o'zgartirishi mumkin bo'lgan. Abdurahmon Jomiyning "Yusuf va Zulayho" dostoni tarjimasi ayni shu xususiyati bilan alohida ajralib turadi. Professor Nurboy Jabborov fikricha: "Tahlillar asarning aynan so'zma-so'z tarjima emas, balki erkin yondashuv asosida yaratilganini ko'rsatadi. Asardagi lirik kechinmalar, Muhammad Rahimxoni soniyga bag'ishlab alohida bob ajratilishi kabi xususiyatlar shunday xulosa chiqarishga asos beradi". Bundan tashqari G'arb adabiyoti ham Yusufnomalikka murojaat qilgan. Masalan nemis yozuvchisi Manning "Yusuf va uning akalari" tetralogiyasi, asarning keng tarqalishi va shuhrat qozonishiga asosiy sabab uning mazmunmohiyatidagi muhabbat talqinidir. "Qissai Yusuf alayhissalom" yoki "Qissai Yusuf payg'ambar" deya turlicha nomlanishiga va turli davrlarda, turli ijodkorlar tomonidan yozilishiga qaramay, unda Rahmoniy ishq bilan foni ishq kuylanishi bilan



o‘zgachadir. Shuningdek, bu asarlarda ezgulik va fidoyilik, mehr-oqibat, sadoqat, nafs, sufiyona ishq bilan yo‘g‘rilgandir. Yana sermahsul ijodkor Durbek (14-asr oxiri — Balx — 15-asr boshi — Temuriylar davri o‘zbek shoiri) ham bu borada ancha ko‘p ishlar qilgan. 1409-yilda "Yusuf va Zulayho"ni yangicha usulda yozib tugallaydi. Umuman, davrlar o‘tishi bilan "Yusuf va Zulayho" dostoni asosida yaratilgan asarlarda o‘z davrining turli axloqiy va falsafiy qarashlari, ijtimoiy va siyosiy tushunchalari, o‘sha davr muhitida o‘z aksini topib borgan.²

TAHLIL VA MUHOKAMA

"Yusuf va Zulayho" turli davrlarda ijod qilgan adiblar diqqatini jalb etgan mavzu hisoblanadi. Asarning asosiy g‘oyalari har bir yozuvchi tomonidan o‘zgacha yo‘sinda talqin qilingan. Abdurahmon Jomiy dostonida ilohiy ishq va sufiyona qarashlar ustuvorlik qilsa, keyingi davr yozuvchilari asardagi syujetni dunyoviy nuqtai nazardan yoritishga harakat qilgan.

Nemis yozuvchisi Tomas Mann 1933-43 – yillarda "Yusuf va uning akalari" nomlanishida tetralogiya yaratgan. Injil syujetlari asosida yozilgan ushbu asarning dastlabki romaniga sitata qilib buyuk nemis shoiri Gyotening quyidagi ta’rifi keltiriladi: *"Bu nihoyatda tabiiy va o‘ta beg‘ubor hikoyada inja soflik, tiniqlik mavjud. U juda qisqa bo‘lib, beixtiyor davom ettirish, mavjud tafsilotlarni yozib tugallash ishtiyoqini uyg‘otadi"*. Mazkur satrlarda Gyotening "Yusuf va Zulayho" syujetiga bergan ta’rifi bilan birga uning yozuvchi sifatidagi orzu-armonlari ham aks etadi. Tomas Mann tetralogiyasidan joy olgan to‘rtta romanda dunyo va inson, xiyonat va oqibat, qabohat va saxovat haqidagi sarguzasht barcha hikoyalarni syujet tizmasida birlashtirgan. Adib ushbu asarlar orqali Yusufning boshidan kechirgan azob-uqubatlari, uning taqdir bitiklari aslida biz yashab turgan olamdan-da katta farq qilmasligi borasida o‘z mushohadasini bildirgan. Turk yozuvchisi Nozim Hikmatning "Yusuf Qan‘oniy", o‘zbek yozuvchilaridan Habib Sa’dullaning "Yusuf va Zulayho", Ramz Bobojonning "Yusuf va Zulayho yoki og‘a-inilar adovati" kabi

² Karomatov H. Qur‘on va o‘zbek adabiyoti. –T.: "Fan", 1993. – B.96.



asarlarida syujetning yangi talqinlari paydo bo'ldi. Puaro Koalaning so'nggi yillar jahon nasrida yirik voqea bo'lgan "Alkimyogar" romanida esa mazkur syujetning purma'nolari nechog'li chuqur ekanligi, ta'sir doirasi va qamrovi behad kengligi yanada yorqin ochildi.

"Yusuf va Zulayho" asari turli davrlarda ijod qilgan adiblar uchun cheksiz ilhom manbai bo'lib kelgan. Har bir ijodkor o'z dunyoqarashi, hayotiy tajribasi va badiiy mahoratidan kelib chiqqan holda ushbu bebaho asarga yangicha ruh va mazmun bag'ishlagan.

Abdurahmon Jomiyning "Yusuf va Zulayho" dostoni o'zining yuksak badiiyati, teran falsafiy mushohadalari bilan alohida ajralib turadi. Asarda ilohiy ishq va dunyoviy muhabbat muammosi yetakchilik qiladi. Jomiy o'z asarida Yusuf timsolida komil inson, Xudo ishqida yonib-kuygan orif, darvesh, qalandarning ma'naviy-axloqiy qiyofasini yaratishga intilgan. Zulayho obrazi orqali esa shoir moddiy olamga mahliyo bo'lgan, nafsiga qul bo'lgan shaxsning fojiaiy qismatini ko'rsatib bergan.

Jomiyning g'oyaviy-falsafiy qarashlari doston syujetining rivojida muhim o'rin tutadi. Yusufning o'z iymoni va axloqiy tamoyillariga sodiq qolishi uning ma'naviy yuksakligidan dalolat beradi. U moddiy ne'matlarga uchmasdan, o'z qalbining amriga itoat etadi. Jomiy dostonida inson ruhiyatining murakkab qirralarini ochib berishga muvaffaq bo'lgan.

Durbek dostonida esa Yusuf bir qancha sinovlardan o'tib, o'zini anglash jarayoni tasvirlangan. U hasad va makr qurboni bo'lsa-da, sabr-toqat va matonat bilan barcha mashaqqatlarni yengib o'tadi. Durbek asarida insoniy fazilatlar ulug'lanib, axloqiy poklik va go'zallik tarannum etiladi.

G'arb adabiyotida "Yusuf va Zulayho" syujetining o'ziga xos talqinlarini kuzatish mumkin. Tomas Manning tetralogiyasi bu borada alohida ahamiyat kasb etadi. Adib o'z asarida Yusuf obrazini zamonaviy dunyoning ramziy ifodasiga aylantiradi. Inson va olam, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash Yusuf taqdiri misolida umumlashtiriladi. Ijodkor o'tmish va bugunning uyg'unligini ko'rsatishga harakat qiladi.



Nozim Hikmat, Habib Sa'dulla, Ramz Bobojonlar "Yusuf va Zulayho"ga yangicha yondashuvni taklif etadilar. Ularning asarlarida an'anaviy syujetga zamonaviy ruh olib kiriladi. Yozuvchilar Yusuf va Zulayho obrazlari orqali hozirgi davr kishisining ichki olamini, ruhiy kechinmalarini ifodalashga intilganlar.

Adiblar asarlarida inson ruhiyatidagi ziddiyatli holatlar, ichki kurashlar o'ziga xos tarzda ochib beriladi. Yusuf timsoli orqali axloqiy poklik, sadoqat, matonat kabi fazilatlar ulug'lansa, Zulayho obrazi muhabbat va ehtirosning ramziy ifodasi sifatida gavdalanadi. Ular o'rtasidagi munosabatlar esa inson qalbidagi abadiy kurashning yorqin namunasi.

"Yusuf va Zulayho" asari badiiy adabiyotda o'ziga xos an'anani shakllantirdi. Turli davr va makonda ijod qilgan adiblar ushbu bebaho manbaga qayta-qayta murojaat qilib, unga yangi ma'no va mazmun bag'ishlab kelmoqdalar. Bu esa asarning badiiy qimmatini va ta'sirchanligidan dalolat beradi.

Asarda ilgari surilgan g'oyalar, yaratilgan obrazlarning jonliligi, inson ruhiyatining teran tahlili "Yusuf va Zulayho"ni jahon adabiyotining mumtoz namunalaridan biriga aylantirdi. Bu asar o'tmishdan bizga meros bo'lib qolgan, kelgusi avlodlar uchun ham ma'naviy-axloqiy saboq vazifasini o'tovchi nodir durdonadir.

Xulosa qilib aytganda, "Yusuf va Zulayho" jahon adabiyotining boqiy mavzularidan biri bo'lib qolmoqda. Turli xalqlar orasida keng tarqalgan bu asar bamisoli bir ko'prikdir. U o'tmish va bugunni, Sharq va G'arbni bir-biriga bog'lab turadi. Asrlar osha inson qalbini junbushga keltirgan bu bebaho meros hamon o'z qadr-qimmatini yo'qotmagan. Yozuvchilar uchun cheksiz ilhom manbai bo'lgan ushbu asar kelajakda ham adabiy jarayonga o'z ta'sirini ko'rsatib boradi.

"Yusuf va Zulayho" syujeti asrlar davomida Sharq va G'arb adabiyotida keng talqin qilinib kelinmoqda. Turli davrlarda yaratilgan asarlar o'ziga xos g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, original yondashuvlari bilan ajralib turadi. Har bir yozuvchi ushbu mavzuga o'z dunyoqarashi va ijodiy niyatidan kelib chiqib munosabat bildirgan.



Qur'oni Karimda keltirilgan "Yusuf" surasi barcha ijodkorlar uchun asosiy manba vazifasini o'tagan. Shu bilan birga, syujetning Injilda ham o'rin olishi uning jahonshumul ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Qadimgi manbalardan so'nggi davr asarlariga qadar "Yusuf va Zulayho" mavzusida yaratilgan asarlar silsilasi ushbu mavzuning naqadar dolzarb va jozibali ekanligidan dalolat beradi.

Abdurahmon Jomiy dostonida ilohiy ishq va tasavvuf g'oyalari yetakchilik qilsa, Durbek asarining markazida insoniy his-tuyg'ular, go'zallik va ezgulik masalalari turadi. G'arb adabiyotida Tomas Mann, Nozim Hikmat kabi ijodkorlarning "Yusuf va Zulayho" syujetiga murojaat qilishi bu mavzuning jahonshumul qimmatini va ta'sirchanligini namoyon etadi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida ham "Yusuf va Zulayho" mavzusi yangicha talqinlarda davom ettirilmoqda. Habib Sa'dulla va Ramz Bobojonlarning asarlari bunga yorqin misol bo'la oladi. Adiblar an'anaviy syujetni bugungi davr nuqtai nazaridan yoritib, unda ko'tarilgan muammolarning dolzarbligini ko'rsatib berishga harakat qilganlar.

"Yusuf va Zulayho" asari turli davrlarda yashagan ijodkorlar uchun bitmas-tuganmas ilhom manbai bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Chunki unda aks etgan olijanob g'oyalar, ulug' insoniy fazilatlar, muhabbat va sadoqat kabi tushunchalar hamma zamonlar uchun dolzarbdir. Ushbu asar insonni ma'nan yuksalishga, axloqiy poklikka da'vat etadi.

Asarda yaratilgan obrazlar – Yusuf va Zulayho kishilik tarixida muhim o'rin tutadigan timsollarga aylangan. Yusuf – iymoni mustahkam, bardoshli va matonatli inson bo'lsa, Zulayho intilgan, izlangan, muhabbat yo'lida o'zligidan kechgan ayol timsoli sifatida gavydalanadi. Ular o'rtasidagi munosabatlar esa har bir insonda mavjud bo'lgan ichki kurashlar va ziddiyatlarning ramziy ifodasi hisoblanadi.

"Yusuf va Zulayho" syujeti jahon adabiyotining boqiy mavzularidan biridir. U hech qachon o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Har bir davr ijodkorlari bu mavzuga qayta-qayta murojaat qilib, uni yangi qirralarini ochishga intiladi. Zero, unda insoniyat uchun hamisha



ahamiyatli bo'lib qoladigan g'oyalar mujassam. Bu asar kelajak avlodlar uchun ham ma'naviy-axloqiy tarbiya vositasi, hayotiy saboqlar manbai bo'lib xizmat qiladi.

XULOSALAR

"Yusuf va Zulayho" asari jahon adabiyotining boqiy mavzularidan biri bo'lib, turli davrlarda ijod qilgan yozuvchilar tomonidan qayta-qayta murojaat qilib kelinmoqda. Asar syujetining bu qadar keng qamrovli va chuqur ma'no kasb etishining asosiy sababi unda umumbashariy g'oyalar va qadriyatlarning yorqin ifodalanganidadir. "Yusuf va Zulayho" hamon o'z dolzarbligini yo'qotmagan mavzu bo'lib qolmoqda.

"Yusuf va Zulayho" mavzusidagi asarlarni o'rganish adabiyotshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki turli davrlarda va turli xalqlar orasida yaratilgan bunday asarlarni qiyosiy tahlil qilish orqali adabiy aloqalar, o'zaro ta'sirlar, g'oyaviy-estetik mushtarakliklar haqida yangi xulosalarga kelish mumkin. Bu esa, o'z navbatida, jahon adabiyoti taraqqiyotini yaxlit holda idrok etishga yordam beradi.

Shu ma'noda, "Yusuf va Zulayho" syujeti bir necha ming yillik tarixga ega bo'lgan adabiy hodisadir. U adabiyot tarixining ajralmas qismi sifatida o'rganilishi va tadqiq etilishi lozim. Zero, bu bebaho meros bor ekan, u bilan bog'liq ilmiy izlanishlar va badiiy talqinlar ham davom etaveradi. Chunki "Yusuf va Zulayho" abadiyatga daxldor asar, uning umri inson umri bilan baravar bo'lmog'i tayin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jabborov, N. (2020). "Yusuf va Zulayho" dostonining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari. Toshkent: Fan.
2. Jomiy, A. (2018). Yusuf va Zulayho. Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Sultonov, I. (2017). Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi.
4. Hasanov, S. (2019). Abdurahmon Jomiy ijodi. Toshkent: Mumtoz so'z.
5. Qo'chqorov, R. (2016). Durbek dostonlarida badiiy mahorat. Toshkent: Muharrir.
6. Mann, T. (2012). Joseph and His Brothers. New York: Everyman's Library.
7. Hikmat, N. (2001). Yusuf Kan'oniy. Istanbul: Yapi Kredi Yayinlari.
8. Sa'dulla, H. (2020). Yusuf va Zulayho. Toshkent: O'zbekiston.